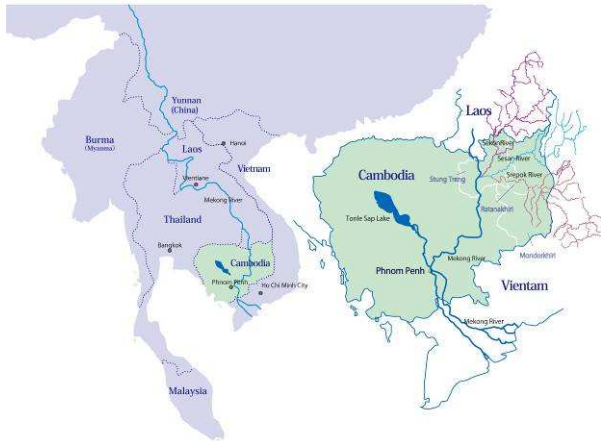

ปัญหาสิ่งแวดล้อมข้ามพรมแดน: การพัฒนาเขื่อนบนแม่น้ำเซซาน เซโปก และเซโขง (3S)

ภาพรวมของแม่น้ำเซซาน แม่น้ำเซรียปอก และแม่น้ำเซโขง

แผนที่แม่น้ำเซซาน แม่น้ำเซรียปอก และแม่น้ำเซโขง

แม่น้ำเซซาน แม่น้ำเซรียปอก และแม่น้ำเซโขง (แม่น้ำทั้งสามสายเป็นที่รู้จักรวมกันว่าแม่น้ำ 3S) แม่น้ำทั้งสามสายนี้ รวมเอาระบบน้ำที่ใหญ่ที่สุดที่ไหลรวมกันจากแม่น้ำสาขาจนกลายเป็นแม่น้ำโขง เป็นแม่น้ำนานาชาติที่ไหลออกสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของกัมพูชา จากแหล่งกำเนิดบนที่ราบสูงทางตอนกลางของเวียดนามและเทือกเขาภูหลวงในลาว ภูมิภาคที่อยู่ตามบริเวณปลายน้ำประกอบไปด้วยจังหวัด

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของกัมพูชาคือ จังหวัดรัตนคีรี สติงเตริง และมณฑลคีรี จังหวัดเหล่านี้มีกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่มีวิถีชีวิต ภาษา และวัฒนธรรมที่หลากหลายแตกต่างกันอาศัยอยู่ ตามริมฝั่งแม่น้ำทั้งสามสายมีชุมชนอาศัยอยู่ราว 127 หมู่บ้าน รวมแล้วประมาณ 70,000 คน และมีชีวิตความเป็นอยู่ที่พึ่งพาอาศัยทรัพยากรและแหล่งน้ำตามธรรมชาติ ภูมิภาคนี้เป็นที่รู้จักกันดีว่าเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์และมีความหลากหลายทางชีวภาพ กัมพูชามีป่าไม้อยู่ในจังหวัดรัตนคีรีและมณฑลคีรี 40 เปอร์เซ็นต์ ทรัพยากรธรรมชาติของกลุ่มแม่น้ำทั้งสามเป็นทรัพยากรที่สำคัญมาก และไม่ใช่เป็นเพียงจากมุมมองของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเท่านั้น แต่จากการที่เป็นแหล่งอาหารและวิถีการดำรงชีวิตของผู้คนที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้ที่ต้องพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ด้วย

ผลกระทบข้ามพรมแดนของเขื่อนพลังน้ำ

เนื่องจากแม่น้ำทั้งสามสายนี้เป็นทางน้ำนานาชาติ การพัฒนาต้นน้ำจะส่งผลกระทบอย่างใหญ่หลวงต่อธรรมชาติและผู้คนในกัมพูชา การก่อสร้างเขื่อนน้ำตกยาลีในเวียดนามเมื่อปี 2536 (1993) เป็นเขื่อนแรกของโครงการเขื่อนพลังน้ำในกลุ่มแม่น้ำเซซาน โดยเขื่อนนี้ตั้งอยู่ห่างจากระหว่างพรมแดนกัมพูชา – เวียดนามประมาณ 80 กิโลเมตร เมื่อเดือนตุลาคม 2539 (1996) ได้เกิดน้ำท่วมหมู่บ้านในกัมพูชา โดยสาเหตุเกิดจากเขื่อนผันน้ำแตกขณะกำลังก่อสร้างเขื่อนน้ำตกยาลี ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาการปล่อยน้ำจากเขื่อนน้ำตกยาลีก็ส่งผลกระทบต่อชาวบ้าน ทำให้เกิดน้ำท่วมฉับพลัน และบ่อยครั้งที่คุณภาพน้ำในแม่น้ำเสื่อมสภาพ ชาวบ้านหาปลาได้น้อยลง ฝั่งแม่น้ำถูกกัดเซาะพังทลาย และส่งผลกระทบกับการเกษตรริมฝั่งน้ำ นอกจากนี้ ผู้คนที่อาศัยน้ำในแม่น้ำในชีวิตประจำวันทั้งดื่มและใช้ ก็มีปัญหาสุขภาพอย่างรุนแรงด้วยเช่นกัน ตามผล

การสำรวจขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำในปี 2543 (2000) พบว่าหมู่บ้าน 32 แห่งถูกน้ำท่วมเป็นเวลาถึงสี่ปี (ข้อมูลจากกรมประมงและ NTFP 2000) และตั้งแต่ปี 2546 (2003) เป็นต้นมาก็มีการสร้างเขื่อนเพิ่มมากขึ้นที่ต้นแม่น้ำเซรียปก ซึ่งก็เกิดผลกระทบขึ้นที่บริเวณท้ายน้ำในกัมพูชาในลักษณะเดียวกันกับที่เกิดกับแม่น้ำเซซาน

น้ำท่วมโรงพยาบาลที่แม่น้ำเซรียปก (2552)

ผู้คนที่อาศัยอยู่ในกัมพูชาต่างออกมาแสดงความกังวลเกี่ยวกับผลกระทบของการสร้างเขื่อนต่อรัฐบาล กัมพูชา คณะกรรมาธิการแม่น้ำโขง และองค์กรต่างๆ ทั้งในและต่างประเทศที่ให้ความช่วยเหลือด้านการเงิน ในการสร้างเขื่อน แต่การพัฒนาทั้งในเวียดนามและลาวก็ยังคงดำเนินต่อไปโดยไม่มีการพิจารณาถึงสิ่งที่เกิดขึ้นในบริเวณท้ายลำน้ำในกัมพูชา และชาวบ้านที่อาศัยอยู่ตามลุ่มน้ำซึ่งได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์นี้ที่กำลังเผชิญความยากลำบากก็ถูกละเลย

การประเมินผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมอย่างไม่เพียงพอ

ทุกๆ ที่ปัญหาเรื่องการเยียวยาและเงินชดเชยเกี่ยวกับเขื่อนน้ำตกยาลียังไม่ได้รับการแก้ไข ก็ยังมีแผนการสร้างเขื่อนอีกจำนวนมากในบริเวณ 3S หนทางหนึ่งที่จะทำนาย ป้องกัน เยียวยาและจัดการกับผลกระทบที่จะเกิดจากโครงการสาธารณูปโภคขนาดใหญ่อย่างโครงการสร้างเขื่อนนั้นก็คือการทำขั้นตอนการศึกษาผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม (EIA) แต่การทำ EIA กับเขื่อนเหล่านี้ยังมีไม่เพียงพอ และการก่อสร้างก็ยังคงดำเนินต่อไปแม้ว่าจะไม่มีการทำ EIA

เนื้อหาที่มีการทำ EIA สำหรับเขื่อนน้ำตกยาลียั้นครอบคลุมแค่การตั้งถิ่นฐานใหม่และการผลิตกระแสไฟฟ้าที่เหนือเขื่อน และภายในระยะ 6 กม. แล้วย้ายเขื่อน ในขณะที่ความเสียหายที่จะเกิดกับปริมาณและคุณภาพน้ำ การประมงและชีวิตสัตว์น้ำ นั้นอาจจะทำนายหรือเป็นที่คาดเดาได้ แต่ผลกระทบทั้งทางด้านสังคมและสภาพแวดล้อมที่กินบริเวณราวๆ 10-20 กม. บริเวณท้ายน้ำในกัมพูชาก็ถูกตัดสินไปแล้วว่าน่าจะมีเพียงเล็กน้อย และไม่ได้มีการศึกษาใดๆ เกิดขึ้น

เขื่อนเซซาน 3 ตั้งอยู่ห่างจากท้ายเขื่อนน้ำตกยาลีราวๆ 15 กม. มีการทำ EIA โดยได้รับความช่วยเหลือด้านเทคนิคจากธนาคารพัฒนาเอเชีย รายงานการศึกษาสำเร็จเรียบร้อยในปี 2543 (2000) แต่ไม่ได้ถูกเปิดเผย ต่อมาในปี 2546 (2003) ข้อมูลในรายงาน EIA รั่วไหล เนื้อหาของรายงานฉบับนี้จึงเป็นที่รับทราบทั่วไป ในขั้นตอนการทำ EIA ไม่ได้มีการสำรวจใดๆ ในกัมพูชา แต่ EIA ได้กล่าวถึงรายงานของเขื่อนน้ำตกยาลีและการสำรวจอื่นๆ ว่า ผลกระทบจากการสร้างเขื่อนเซซาน 3 จะสร้าง “ความเสียหายอย่างใหญ่หลวง” ในกัมพูชาและวิจารณ์โครงการที่ประเมินความเสียหายจากผลกระทบที่บริเวณท้ายเขื่อนไว้ น้อยเกินไป แม้ว่ารายงานผลการศึกษากล่าวไว้เช่นนี้ การก่อสร้างเขื่อนเซซาน 3 ก็ยังคงดำเนินต่อไป โดยไม่มีมาตรการการเยียวยาหรือการให้เงินชดเชยแก่กัมพูชา

นอกจากนี้ ช่วงระหว่างปี 2548 ถึง 2549 (2005-2006) ได้มีการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมว่า การก่อสร้างเขื่อนในแม่น้ำเซซานและแม่น้ำเซรย์ปอกจะส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมบริเวณท้ายน้ำในกัมพูชา ในขณะที่มีปัญหาบางประการเกิดขึ้นในขณะที่ทำการศึกษาเช่น ความไม่ยุติธรรม ข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นหลังจากการทำ EIA กับแม่น้ำเซรย์ปอกและแม่น้ำเซซานในปี 2549 ถึง 2550 (2006-2007) ตามลำดับนั้น แสดงถึงการรับรู้ข้อเรียกร้องจากชาวบ้าน และชี้ให้เห็นว่าการก่อสร้างเขื่อนในอนาคตจะนำไปสู่ผลกระทบในแง่ลบมากขึ้น นอกจากนี้ ข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นหลังจากการพิจารณา EIA เมื่อเดือนมกราคม 2550 (2007) นั้นมีการให้คำมั่นสัญญาว่าจะสร้างเขื่อนผันน้ำในแม่น้ำทั้งสองสายเพื่อปรับการไหลของน้ำ เมื่อมีการปล่อยน้ำออกจากเขื่อน อย่างไรก็ตามในปี 2555 (2012) เขื่อนเหล่านี้ถูกโฆษณาว่าเป็นโครงการเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำ ฉะนั้นคำสัญญาที่ว่า จะออกมาตรการเยียวยาให้แก่ชาวกัมพูชาในรายงานการศึกษา EIA จึงยังไม่ได้มีการนำมาปฏิบัติ

ความพยายามจากรากหญ้า

ในปี 2543 (2000) ความกระตือรือร้นของกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนในจังหวัดรัตนคีรีได้ทำให้เกิดความพยายามที่จะทำการศึกษาค้นคว้าความผิดปกติของแม่น้ำเซซาน และความเสียหายของผู้คนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่กำลังเผชิญ นอกจากนี้กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนทั้งในและต่างประเทศได้รวมตัวกันสร้างเครือข่ายแบบหลวมๆ ขึ้นเรียกว่า กลุ่มทำงานเซซาน เพื่อคอยเฝ้าระวังสถานการณ์ในลุ่มน้ำ โดยในเดือนกุมภาพันธ์ 2543 (2000) กลุ่มทำงานเซซานดังกล่าวได้ทำการสำรวจหมู่บ้านจำนวนประมาณ 90 หมู่บ้าน (ในเวลานั้น) ที่ตั้งอยู่ตามริมแม่น้ำเซซานในกัมพูชา และเขียนรายงานสถานการณ์โดยรวมและปัญหาที่แม่น้ำเซซานกำลังประสบ

เมื่อรายงานฉบับนี้เผยแพร่ออกมา ในเดือนมีนาคมปีเดียวกัน คณะกรรมาธิการเริ่มทำการสืบสวนในจังหวัดรัตนคีรี และนอกจากรายงานฉบับนี้แล้ว ทางคณะกรรมาธิการฯ ยังได้รับรายงานจากรัฐบาลกัมพูชาและเวียดนามเกี่ยวกับปัญหาน้ำท่วมระหว่างพรมแดน ผลก็คือคณะศึกษาสามารถยืนยันว่า ระดับน้ำเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างผิดธรรมชาติ และเป็นที่รับรู้กันในระดับรัฐบาลว่า การปล่อยน้ำจากเขื่อนน้ำตกยาลีนั้นเป็นต้นเหตุที่ทำให้เกิดน้ำท่วมเป็นวงกว้างข้ามพรมแดน

ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา คณะกรรมาธิการร่วมกัมพูชา – เวียดนาม เพื่อการจัดการแม่น้ำเซซาน (ซึ่งในขณะนี้กำลังหารือกันในเรื่องของการจัดการแม่น้ำเซรียป) ถูกจัดตั้งขึ้นเพื่อให้เป็นเวทีสำหรับรัฐบาลของทั้งสองชาติได้เจรจาต่อรองกัน นอกจากนี้ รัฐบาลกัมพูชาและเวียดนามยังได้จัดตั้ง “หนทางแก้ปัญหา” 5 ประการ เพื่อป้องกันความเสียหายที่จะเกิดขึ้นที่บริเวณท้ายเขื่อนอันเนื่องมาจากการปล่อยน้ำจากเขื่อนน้ำตกยาลี อย่างไรก็ตามก็ดี คณะกรรมาธิการร่วมฯ นั้นถูกควบคุมโดยรัฐบาลเวียดนามเป็นส่วนใหญ่ และชาวกัมพูชาที่ได้รับผลกระทบและกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนกลับไม่ได้รับอนุญาตให้มีส่วนร่วม การแจ้งล่วงหน้าว่าจะมีการปล่อยน้ำออกจากเขื่อนตามที่สัญญากันไว้แต่แรกนั้น จะถูกส่งไปที่สำนักงานคณะกรรมาธิการแม่น้ำโขง หรือ MRC ในเวียดนามก่อน หลังจากนั้นจะแจ้งต่อไปยัง MRC ในกัมพูชา แล้วการแจ้งเตือนดังกล่าวจึงจะถูกถ่ายทอดจากรัฐบาลกลางไปสู่ระดับจังหวัด ระดับเขต ต่อไปยังระดับชุมชน และสุดท้ายจึงถึงหมู่บ้าน ดังนั้น จึงเป็นเรื่องยากที่การแจ้งเตือนน้ำท่วมจะไปถึงชาวบ้านก่อนที่จะเกิดน้ำท่วมจริง ในความเป็นจริงวิธีนี้ใช้แก้ปัญหาไม่ได้ผล

แม้แต่จนกระทั่งถึงปี 2544 (2001) สถานการณ์ก็ยังไม่คลี่คลาย ชาวบ้านแถบแม่น้ำเซซานจึงรวมตัวกันจัดตั้ง “เครือข่ายปกป้องเซซาน” (SPN) เพื่อประกาศให้โลกภายนอกได้รับรู้ถึงความกังวลและสภาพการของพวกเขาได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น (กลุ่มทำงานเซซานสลายตัวไปเมื่อมีการก่อตั้งเครือข่ายปกป้องเซซาน) หลังจากนั้นชาวบ้านทั้งที่อาศัยอยู่ตามแม่น้ำเซซาน เซรียป และเซกอง ต่างก็เริ่มเข้าร่วมในเครือข่ายปกป้องเซซาน และในปี 2548 (2005) ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในแถบนั้นได้รวมตัวกันจนกลายเป็นกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนแล้วเรียกตัวเองว่า “เครือข่ายปกป้องแม่น้ำเซซาน – เซรียป – เซกอง” (3SPN)

แม้ภายหลังที่ได้กลายเป็น 3SPN แล้ว ชื่อเรียกร้องของชาวบ้านก็ยังคงเหมือนเดิม ซึ่งชื่อเรียกร้องหลักของชาวบ้านก็คือทำให้การไหลของแม่น้ำเป็นไปตามธรรมชาติเหมือนเดิม ไม่ให้มีการสร้างเขื่อนใดๆ ที่ปราศจากการยินยอมจากชาวบ้าน และชาวบ้านที่ได้รับความเสียหายทั้งในแง่วิถีชีวิต พืชผลที่เพาะปลูก และปศุสัตว์ทั้งหลายจะต้องได้รับเงินชดเชย ซึ่งชาวบ้านเหล่านี้ก็ได้แพร่ขยายเครือข่ายดังกล่าว และแสดงชื่อเรียกร้องและความกังวลของกลุ่มให้เป็นที่รับทราบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่นๆ และในการประชุมฟอรัมชาวประมงแห่งภาคตะวันออกเฉียงเหนือกัมพูชาเมื่อปี 2548 (2005) ชาวประมงประมาณ 180 คนจากกัมพูชา ไทย และลาวต่างมาเข้าร่วม นอกเหนือไปจากเจ้าหน้าที่จากรัฐบาลกลางและท้องถิ่นของกัมพูชา กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนทั้งในและต่างประเทศ ซึ่งในที่ประชุมนี้ได้มีการยืนยันว่า การสร้างเขื่อนเป็นภัยคุกคามต่อวัฒนธรรม การเกษตรกรรม และการประมงของผู้คนที่ต้องพึ่งพาแม่น้ำและระบบนิเวศ และยังได้มีการปรึกษาหารือกันเกี่ยวกับความท้าทายและความพยายามที่ต้องใช้ในการปกป้องและรักษาทั้งแม่น้ำและระบบนิเวศดังกล่าว นอกจากนี้ ชาวบ้าน 3SPN ส่งจดหมายถึงนายกรัฐมนตรีฮุนเซน เพื่อเรียกร้องหาหนทางแก้ปัญหา และเรียกร้องให้เปิดเผยข้อเท็จจริงจากการศึกษา EIA ของแม่น้ำเซซานและเซรียป ที่เคยส่งไปยังการไฟฟ้าเวียดนาม (EVN) และคณะกรรมาธิการแม่น้ำโขงแห่งชาติเวียดนาม นอกจากนี้ ชาวบ้านกลุ่มนี้ยังจัดทำประชาพิจารณ์ว่าด้วยเรื่องข้อเท็จจริงจากผลการศึกษา EIA ของแม่น้ำเซรียป และขอ

อุทธรณ์ต่อหน้าผู้เข้าร่วมประชุมประมาณ 150 คน ที่เป็นตัวแทนจากกระทรวงต่างๆ ของรัฐบาลเวียดนาม และกัมพูชา ผู้ว่าการจังหวัด ชาวบ้าน และกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน ชาวบ้านต่างแสดงความวิตกกังวลต่อผลกระทบของการสร้างเขื่อนในแม่น้ำเซเรย์ปุก และเรียกร้องให้มีการสั่งหยุดการก่อสร้างไว้ชั่วคราว และให้มีการจ่ายเงินค่าชดเชย นอกจากนี้ พวกเขาเรียกร้องให้หยุดการสนับสนุนเงินในการทำ EIA ที่จะมีผลให้การก่อสร้างเขื่อน และ/หรือ ปฏิเสธการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่

นอกจากนี้ เพื่อเป็นการเก็บรวบรวมหลักฐานเพื่อสนับสนุนข้อวิตกกังวลและความคิดเห็นของพวกเขา ชาวบ้านเหล่านี้ได้ทำการศึกษาผลกระทบซึ่งยิ่งทำให้ฐานข้อมูลและพื้นความรู้ของพวกเขาเองมีน้ำหนักมากขึ้น พวกเขายังได้ออกรายการวิทยุ เพื่ออธิบายสถานการณ์ มีการประท้วงการก่อสร้างเขื่อน และได้เผยแพร่ข้อกังวลต่อโครงการพัฒนาดังกล่าวแก่ผู้คนทั่วไปมากยิ่งขึ้น

การระบุประเด็นสิ่งแวดล้อมข้ามพรมแดน

เป็นที่ปรากฏชัดเจนว่า ความพยายามของชาวบ้านก่อให้เกิดการรับรู้อย่างกว้างขวางในสังคมเกี่ยวกับผลกระทบของการพัฒนาที่กระจายตัวเป็นวงกว้างข้ามพรมแดน ถึงกระนั้น แม้ว่าชาวบ้านจะพยายามแสดงความกังวลอย่างต่อเนื่องเกี่ยวกับกรณีนี้ แต่ก็ยังไม่ได้รับเงินค่าชดเชยจากความเสียหายที่เกิดจากเขื่อนน้ำตกยาลี และมาตรการเยียวยาใดๆ ก็ยังไม่ได้นำมาปฏิบัติ และการสร้างเขื่อนในแม่น้ำ 3S ก็ยังคงดำเนินต่อไป เพื่อเป็นการเยียวยาผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมที่ข้ามพรมแดน ควรจะมีการแก้ไขดังต่อไปนี้

- 1) การกำกับดูแลการทำงานของคณะกรรมการทั้งสองคณะที่ร่วมกันจัดการแม่น้ำโขง คือ MRC และคณะกรรมการร่วมกัมพูชา – เวียดนาม เพื่อการจัดการแม่น้ำเซซาน ควรต้องเข้มแข็งขึ้น
- 2) ชาวบ้านที่อาศัยอยู่บริเวณท้ายน้ำในกัมพูชาที่ได้รับผลกระทบจากโครงการ ต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการดำเนินโครงการพัฒนา
- 3) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ความมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ ทุกคนที่มีส่วนในการพัฒนาเขื่อนในแม่น้ำ 3S ควรต้องมองชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบตามบริเวณท้ายน้ำในกัมพูชาว่า เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของโครงการ ต้องให้ข้อมูลและรายละเอียด รวมถึงจัดให้มีการพูดคุยปรึกษาก่อนที่จะตัดสินใจดำเนินโครงการในขั้นสุดท้าย และรับฟังความคิดเห็นของชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบ เมื่อต้องมีการพิจารณาในเรื่องใดๆ เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม
- 4) องค์กรให้ความช่วยเหลือและผู้ให้เงินทุนสนับสนุนไม่ควรให้เงินเพื่อสนับสนุนโครงการใดๆ ที่ไม่มีส่วนร่วมจากชาวบ้าน การตรวจสอบ และการพิจารณาถึงผลกระทบด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม
- 5) ความจำเป็นที่ต้องรวมเอาประเด็นเรื่องผลกระทบข้ามพรมแดนไว้ใน EIA นั้นต้องชัดเจน และต้องมีการศึกษาและรายงานที่มีข้อมูลทันเหตุการณ์ นอกจากนี้ รายงาน EIA ยังต้องได้รับการเปิดเผยเป็นภาษาต่างๆ เพื่อให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้าใจ และ

- 6) ชาวบ้านบริเวณท้ายเขื่อนในกัมพูชาที่ได้รับผลกระทบ จะต้องได้รับเงินชดเชยอันเนื่องมาจากสภาพแวดล้อมที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อน ทั้งที่มีอยู่เดิมและที่กำลังก่อสร้างที่พวกเขาเรียกร้องมาเป็นเวลาหลายปี

เอกสารอ้างอิง

3S Rivers Protection Network (3SPN). *Community Demands*. <http://www.3spn.org/about-3s-region/community-demands/>
(Last accessed on October 24, 2012)

Fisheries Office and Non-Timber Forest Products Project (NTFP). 2000. *A Study of Downstream Impacts of the Yali Falls Dam in the Sesan River Basin in Ratanakiri Province, Northeast Cambodia*. Ratanakiri, Cambodia: Cambodia Fisheries Office.

Halcrow and Partners. 1999. *Sekong-Se San and Nam Theun River Basins Hydropower Development Study, Final Report*. Manila, the Philippines: Asian Development Bank (ADB).

Sugita Rena. 2008. *Voices from the Waters: Villagers' Lives and Livelihoods Threatened by Hydropower Development*. Tokyo, Japan: Mekong Watch (in Japanese) http://www.mekongwatch.org/PDF/watervoice_full.pdf

SWECO, Groner. 2006a. *Environmental Impact Assessment on the Cambodian Part of the Sesan River due to Hydropower Development in Vietnam*. Hanoi, Vietnam: EVN.

SWECO, Groner. 2006b. *Environmental Impact Assessment on the Cambodian Side of the Srepok River due to Hydropower Development in Vietnam*. Hanoi, Vietnam: EVN.

พุมิโกะ ทากาฮาชิ